

VÁR UCCA MŰHELY
irodalmi és művészeti lap

XXII. évfolyam, 72. szám
2021/2

Főszerkesztő:
Fenyvesi Ottó

Szerkesztő:
Kilián László

Kiadja a Művészetek Háza,
Veszprém, Vár utca 17.

Telefon:
+36-88-425-204

Drótposta:
varuccamuhely@gmail.com

Borítótér:
Áfrány Gábor

Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza!

A kiadásáért felel:
Hegyeshalmi László,
a Művészetek Háza igazgatója

Nyomdai munkálatok:
OOK-Press Kft., Veszprém

Tördelés:
Dénes Tamás

ISSN 1586-7838

Támogatók:
Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Veszprém Megyei Jogú Város
Önkormányzata

Művészetek Háza, Veszprém

Tartalom

VESZPRÉM
A KIRÁLYNÉK VÁROSA



Veszprém-Balaton 2023
Európa Kulturális Fővárosa

A program Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata
és a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa program
támogatásával jött létre.

- Virág Zoltán:** Értékvonzások és tapasztalásminták
a kortárs magyar költészetben 3
- Csányi Erzsébet:** A tökéletlenkedő világ – a nyelvi klisé
szerepéről Sziveri János műveiben 16
- Németh István Péter:** Tapolcai triptichon – Rubin Szilárd
három regényéről 21
- Tevesz László:** „Vad férfiasság” az ellenkultúrában
– öntörvényűség, lázadás, rock 'n' roll 34

Mostani számunkban **Csetvei Klára** (Groningen)
fotóművész fényképei közül válogattunk

VESZPRÉM
MŰVÉSZETEK HÁZA

VIRÁG ZOLTÁN

Értékvonzások és tapasztalásminták a kortárs magyar költészetben¹

Az elmúlt évtizedek költészettörténeti alakulása, literatúránk hazai és külföldi fogadtatása annak észrevehetőségét (is) kínálja, hogy a magyar nyelven íródo irodalom elsőrendű alkotóinak munkássága révén a hazára találni, otthonra lelteni szituációja, a különböző nyelvek és kultúrák között időzés szimultaneitása és relacionalitása nem magától értetődő geobiografikus vagy geoidentikus szükségszerűségként értelmeződött, hanem az önmegértés stabilizált módozatait kibillenteni tudó, a rögzült jelentéseket megkérdőjelezni képes tapasztalataként érlelődhetett és teljesedhetett ki. Nyilvánvaló természetesen, hogy a hovatarozás tudatának, a hagyományok szerveződésének, a történelmi és a politikai játszmák perspektíváinak térnyerése nyelvi-retorikai, poétikai és esztétikai szempontból meglehetősen eltérő gondolkodási mintázatot eredményezett a magunk mögött hagyott bő fél évszázadban.

E most közreadott gyűjtemény reprezentatív jellegét az adhatja és bizonyíthatja, hogy egyszerre ismerteti meg egy már lezárult életmű mérvadó darabjaival, a pályájuk csúcsán állók kimagasló verstermésével, illetve a művészi hírnévszerzés korábbi fázisaiban lévő izgalmas szövegvilágával. A szerbiai közönség némelyikük nevét, sorait, esetleg a köteteket már ismerheti, s lesznek olyanok, akiknek opuszával most találkozik először. A lírai műnemen kívül a próza és a dráma területén ugyancsak akadálytalanul mozog a válogatásba felvettek majdnem mindegyike, ráadásul műfordítóként, a gyermek- és ifjúsági irodalom prominenseiként egyaránt számon tartják őket a világ több országában. Némelyikük két, esetenként három nyelven alkot, sőt intenzíven és elismerten van jelen a művészeti szcénában, a színházi életben, a tudományos szférában meg az egyetemi oktatásban is. A formai kidolgozottságra érzékeny, a zeneiségre körültekintően ügyelő Marija Šimoković és Sandra Buljanović Simonović fordításai olyan összetett textuális rendezettséget érvényesítenek, amelyben a történelmi idők, a történelmi megrázkódtatások, a nemzeti érintettség, a folklorizmus, a mitológiai, a bibliai ihletés, a természet- és állatszimbolika, az álló vagy mozgóképszerűség, a térkomponensek színpalettája,

¹ Írásom eredetileg szerb nyelven jelent meg Jovan ZIVLAK kezdeményezésére, az ő főszerkesztői útmutatásával és támogató instrualásával létrejött, általam válogatott és egyberendezett antológia utószavaként: *Вредносна сагласја и искуствени шаблони савременој мађарској поезији*, in *Један дан живота (Антологија савремене мађарске поезије: дванаест песника)*, Нови Сад, Друштво књижевника Војводине, 2019, 181–195.

valamint a testiség jelentéssíkjai egyenrangúan szerepelnek. A felmerülő magyar példaképek mellé a világirodalom kiválóságai sorakoznak, így olyasféle repertoár keletkezhett, amely szinkronikus és diakronikus kultúraközi lendületét a szövegek érintkezési terepeinek egyengetésével, kommunikatív cseremozzanataik élénkítésével igazolhatja.

Tandori Dezső a maga szinte befoghatatlan univerzumában² a szegmentálódó életidőre összpontosított, az értésváltozatok és a beszédlehetőségek szakadatlan tágításával feltérképezve a megismerő alanyt és a megismerés alanyi feltételeinek összecsúszásait, szétszalazódásait. Seregnyi témája, műfaj- és stílustörténeti jártassága, műveltségi felvérteztsége megkerülhetetlen alkotóvá tette őt. 2019. február 13-án bekövetkezett halálával hatalmas veszteség érte tisztelőit, kedvelőit. Bejárta és belakta a tiszta jelhasználat regisztereit, egyedülálló ornito-poétikájával a természet biológisztikus-vitalisztikus rendjét kutatta, művészetelméleti érdeklődését, filozófiai vizsgálódásait pedig a labdarúgás, a gombfoci, a lóversenyek világára, a popslágerek dallamszerkezetére és látványszervezésére (például egy skót zenei társulás, a Travis *Sing* című videoklipjének nevesítések nélküli megidézésével) egyaránt könnyed játékossággal terjesztette ki. Az állandó (ön)ellenőrzés alatt tartott emotivitás határozta meg intellektuális ragaszkodásainak részletkifejtő közlékenységét. A következetes regisztrálás és dokumentálás foglalkoztatta, a hátra hagyott oeuvre igen gazdag tárháza a spirituális nyitottság és kalandozás autonóm formáinak. „Kimondott és kimondatlan hitetlenkedések ámultak el a mennyiségen, amely néhány évtizeden át megtöltötte a lapokat, folyóiratokat, árasztotta el a könyvkiadókat, a műfajok változatossága, a kötetek különösége, amelynek révén szóhoz jutott a magas és a nem magas irodalmi, detektív-regény és képleírás, szonett és félhosszú vers, esszé és irodalomtörténetbe hajló emlékezés, helyenként a lirizálóba átcsapó metadráma- és önélet-rajz, legalábbis annak olvasható prózai monológ, amelybe dramaturgiailag beilleszthető volt a szótévesztés poétikája. Eljátszadózás a gondolattal, mi történik, ha az írógép is részt kér a munkából, s a maga módján jelzi jelenlétét. Majd a vegyes kötetek: szövegek és rajzok, versek minden cafrangtól megfosztott aforizmusok, szabadon engedve a nyelvet, nemcsak feltételezve, hanem megvalósítva annak társszerzőségét. S nem utolsósorban a fordítások, amelyek olykor regénnyé álltak össze, olykor csupán hírt hoztak egy prózai vagy lírikus nyelvfantázia önállósulásáról”.³

A nacionális és az univerzális közötti dialógusokat felpozíciósító teljesítményével Tolnai Ottó a pózok mellőzésének stratégiáit vonultatja fel⁴.

² *Kant-émlékrajz; Tallózás az őszi-tavaszi táblázaton; Reklámfotó; Párizsi Mindenszentek; Paper Star; ...Britpop...; Madárzsoké; Újratörés; „Itten az Isten”; Bécs és Palics*

³ FRIED István, Tandori Dezső szabadsága, *Tiszatáj*, 2019/4, 12.

⁴ *A parkőr; Čelebonović; A tarjáni siratófal; USA-ceruzák; Mitikus kovácsok; Avagy imádkozik; Estike; A kisgyerek nyelve; Kővér bundás picsák; Hollywood kuss legyen!*



Esetében az önleépítés és a maszkaltalanítás meghonosításai, a kultúrjavak átcsoportosításai, a talált tárgyak, limlomok muzealizáló begyűjtései egyszerre aknázzák ki és ássák alá a mindennapiság illuzorikus közvetlenségét. A lokális fogódzókat, azaz a helyekhez kötöttségben gyökerező szuverenitást fürkésző írásművészete a megtévesztő hivatkozások, a meglepetésszerű utaláshálózatok rendkívüli felhozatalát bontakoztatta és bontakoztatja ki. Csapongó eklektikájával a hagyománytörténés, az ismeretgyarapítás és a tudásközvetítés tematikus mátrixát növesztette ki, „képei erőteljesen mutatják be a jugoszláv háborús drámát, ám folytonos átszármaztatással; a bőségesen megtapasztaltakon és olvasottakon átsejlenek személyes és kollektív tragédiáink rettenetes körvonalai, az emberi lény reszketése a bűntettek és a megsemmisülés porondján”⁵.

A likvid materialításra támaszkodó poétikai eljárása nem adriatikus mániaként vagy fóbiaként kezelendő, hanem érdeklődésmódjának, anyagszemléletének szisztematikus foglalataként, amelyben a folyóktól és a deltáktól elválaszthatatlan tenger a létfelmérés horizontja, az írás interpretatív műveletének élő modellje. A saját kelléktára szortírozójaként, dekoratőreként enciklopédikus igénnyel fellépve nem véletlenül hagyatkozhat arra az utánpótlási mechanizmusra, amelyet a különböző folyótorkolatok lüktetése, a tengerek folyékony tükrének villódzása valamiféle benső szökőkútként táplál és üzemeltet. „A kultúrák közé ékelt helyzet, a vajdasági lét köztessége, a nemzeti és nemzetiségi kötődés kettőssége még néhány vonatkozást, nyelv és anyanyelv, urbánus és vidéki közeg, központ és perem, polgári és paraszti világ kettősségét is fokozottabban érzékelhetővé teszi. Tolnai attitűdjében a hagyományos és modern érzékenység közötti feszültség a tradicionalizmussal szembehelyezkedő értékképzésben oldódik fel. Mindez azonban dilemmák forrása, és nyilvánvalóvá teszi a biztos kulturális, egzisztenciális, lélektani költészeti alapok, s egyáltalán az alap, a viszonyítás kérdésességét. Meg kell teremteni, akár utólag is, az eredetnek, forrásnak, elrugaszkodási és viszonyítási pontoknak a fikcióját. A rekonstrukciós, alapozó, szintetizáló folyamatban mintha öntudatlanul is a saját világ helyének, bemérhetőségének, mibenlétének, illetve a benne elfoglalt pozíciónak a problémája kötné le figyelmét tartósan.”⁶ A női arc, a női test az interperszonális kontaktusok béklyójában fed(eztet) i fel magát Ladik Katalin versei⁷ esetében. A magánszféra feltárlásakor Erósz magasztalása mint ütőerő, poétikai hajtóerő bukkan fel, a kifeslő al-

⁵ Mile STOJIĆ, *Ottó Tolnai, pjesnik erudicije i tjeskobe*, in Ottó TOLNAI, *Balkanski lovor (katalekte)*, Sarajevo, Društvo pisaca Bosne i Hercegovine: Sarajevski dani poezije, 2009, 215–216.

⁶ THOMKA Beáta, *Tolnai Ottó*, Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1994, 124.

⁷ *Androgin sziget; Végtelen, szikrázó mozdulat; Úrdögök szárnyán, fehér falon; Ordít, amikor megszületik; Ohridi gyöngyök; Tiszavirág; Miért fehérek a fák; Kinek a fejét fújják; Ahogy a szádhoz ér; Fehér dolgok történetek*

kati jegyek esztétikája, a biológiai változásokat tudomásul vevő képlékeny korporalitás viszont sohasem mutatkozik gyengének és/vagy alárendeltnek. Ezáltal a test nyelvének és a nyelv testiségének verbális kumulációja zökkenőmentesen simítható bele a szépség hiábavalóságának és hiábavalóság szépségének melod(ramat)ikus kontinuitásába. Költészeti praxisában és akcióművészeti megnyilatkozásaiban (ezek nem kötelezően szétbontandók) a tenger tulajdonképpen az érzékek kimeríthetetlenségét képviseli. A Hvar szigetéhez kapcsolódás, az álmokkal viselő hullámok a határok túllépésére, a módosított személyiségprofil kialakítására, a faji, nemi minőségváltásra ösztönöznek. A vadhúsként burjánzó test szemiózisa a maritim őszanyag közegimmanenciájának és közegtranszcendenciájának átrendezésére, az újabb és újabb metamorfózisokba semmisítődések uralására csábít.

Munkásságában a megmerevedett elvárásrendszerek hatályon kívül helyezése, a nemi, faji, származási, vallási, kulturális különbözőségekre visszavezetett projekciós mechanizmusok kritikája fokozott jelentőségű, hiszen az unásig sulykolt női-férfi oppozíciók beugrató elutasításával, a paternális fölérendeltség szemellenzős beidegződéseinek kipellengérezésével értelmezte az etikai, a politikai, az emocionális és az erotikus szenzibilitás együtthatásait. A felhelyezett pótarokkal, a felfestett mintázatokkal, a felvitt pluszrétegekkel az egész testi valót transzformálta, válaszokat keresve a férfi meg a nő szerepekre, a heteroszexuális, a homoszexuális, a biszexuális diszpozíciókra, a transzneműség és a nemnélküliség specifikus reprezentációira. A felforgató potenciált, a másság aszimmetriáit pajzsként fordította szembe a bürokratikus követhetlenségbe belefulladó régebbi, szocialista-realista és a piaci szabályok diktátumától nyögő újabb, átmeneti társadalommal.⁸ Életműve letagadhatatlan tradícióvá vált, a nemzetközi vérkeringésbe áramoltatta a közösségi összetartozás, a testi-lelki-szellemi viszonyosság értékhasznosságait, s annak az inspiratív, Goran Rem által feltárt eseménysorjázásnak lett kiemelten fontos része, amely a legdélebbben húzódó közép-európai tengely Újvidék–Eszék–Sisak–Zágráb–Maribor–Ljubljana közötti vonalán virágzott, néhány ugyanilyen hasznos átszállással Rijeka és Split felé.⁹

⁸ Vö. Miško ŠUVAKOVIĆ, *Postsocijalizam: Znaci tranzicije + Žena sa maskom/Post-Socialism: Signs of Transition + Woman with a Mask*, in *Moć Žene: Katalin Ladik (Retrospektiva 1962-2010.)/The Power of a Woman: Katalin Ladik (Retrospective 1962-2010.)*, ured. Dragomir UGREN, Novi Sad, Muzej Savremene Umetnosti Vojvodine, 2010, 228–229.

⁹ Goran REM, *Költészet*, in Helena SABLJIĆ TOMIĆ – Goran REM, *Kortárs horvát irodalom (Költészet és rövidtörténet 1968-tól napjainkig)*, ford. MEDVE A. Zoltán és LADÁNYI István, Pécs, Jelenkor Alapítvány, 2009, 133. Horvát változatban: Goran REM, *Pjesništvo*, in Helena SABLJIĆ TOMIĆ – Goran REM, *Hrvatska suvremena književnost (Pjesništvo i kratka priča)*, Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2008, 24–25.



A kelet-közép-európai térségi kötődéseket és a történelmi idősíkok egymásra rakódásait a múltfelelevenítés tárházaként aktivizálja Oravecz Imre¹⁰. A személyes életút állomásait bebarangolva, a gyermekkori és a felnőttkori emlékcsoportosítás lírai leleményei közvetítésével az értékrendi kapaszkodók úgy vetülnek előtérbe, hogy a mikroközösségi historikumot, az elődök és az utódok életszeleteit az önértés elodázhatatlan indokoltságával hozzák egyensúlyba. A nézőpontok, a látószögek cserélgetésének és az ideológiai vakvágányok, a politikai tévutak, a társadalomlélektani zsákutcák, a gyökeres magánéleti fordulatok rendszerbe foglalásának lebilincselő megoldásaival a korlátozottabb, uniformizált létszakaszok, de a lázadó, megalkuvásmentes periódusok is markánsan kirajzolódnak. A benyomások, a tapasztalások kereszteződéseiben feltűnő, az egymással analóg képzetek közé tagozott-beékelte érzékelésvariációkban a privát visszarettenés és iszonyodás tudattartalmai torlódnak fel. A férfi-nő viszonylatok kendőzetlen láttatása szükségképpen tűnik át az érett korú párkapcsolati megedződöttség rezignált előtárásába.

Az öregedés, az elmagányosodás, a megbetegedés tanújelei félreérthetetlenek, a pusztulás visszafordíthatatlan: a folyamat-logika garantálja és betetőzi a mindennapok apokaliptikáját. Mindeközben az elzártság, a mélyszegénység tértopográfiája, a peremövezetekbe kiszorultság ezredvégi és posztmillenáris szkepszise egy pontosan lajstromozó, részletekbe menő helyzetelemzést emel nála magas nivójúra, amelynek „meghatározó nyelvi sajátossága az érzéki, sőt akár térbeli (és olykor időbeli) orientációs precizításra törekvő, pontos, antimetaforikus leírás”.¹¹ Nem az övéit, a földjeit-falubelijeit körülvevő dolgok összessége tételeződik sivár milióként, hanem maga az élet a környezet megnyilvánulása. A margón küszködés tehermennységeinek ecseteléseit túlnyúlnak az elnéptelenedő vidék észrevétlen lakóinak, az aprócska települések névtelen kisegzisztenciáinak nélkülözéseit, a természeti kulisszák mostohaságát részvétellel nyugtázó-magyarázó érvényességen. A hiány és az üresség, a zárványszerű lerobbantság és felzárkóztathatlanság aligha nevezhető szimpla agri-, etno-, szociokulturális vészjelzésnek, az isten háta mögötti eldugottság egzisztenciál-analízisének, hiszen nem merül ki a mikrorégiós beágyazottság, a helyi érdekövezetű nehézségekbe beletörődés panaszáradataiban. Ezért talán joggal tekinthető mindenfajta világvégi elkülönítettség toponimikus, mítikus, szimbolikus szóhoz juttatásának, a rurális tönkremenetel bukolikus disztópiájának.

¹⁰ Nagyapámnak, a kanadai Dominion Forge and Stamping volt munkásának sírja a windsori temetőben; Kis hopi anatómia; A hozzávalók beszerzése; Öregedő férfi ifjú hitveséhez; Millenium; Apám végrendelete; A halott tájékoztatja az élőket; Temetőben; Reménytelen küzdelem; Öregség

¹¹ KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, Utoljára szembesülsz a véggel (Oravecz Imre: *Távozó fa*), *Alföld*, 2017/3, 67.

A Ladik Katalinnal hosszú évek óta számos neoavantgardista törekvésben osztozó, közös hangköltészeti, akcióművészeti, kortárs kísérleti zenei, live act stb. produkcióban részt vevő Szkárosi Endre versépítkezésében¹² az a konstelláció a meghatározó, amelyben nem respektálható az epizodikus műltfelfejtés részrehajló gördülékenysége, a sorsfordító pillanatok szorosnak hitt szövetsége. Gyakran az aktuálpolitikai horizont, a szentimentális és nosztalgikus álpátosz válik tollforgatói céltáblájává. A míves beszéd megtépázódásának látszatát keltő alluzivitás a tekintélyelvűség mozzgórugóit kifigurázó, a fensőbbség metafizikai alibijét kétségbe vonó, jóváhagyni nem kívánó gesztusokkal párosul. A töltelékyszerű közlésformák, a hétköznapi nyelvhasználat paneljeinek költőietlen faktúrái azért különösen megtévesztőek, mert a muzikális támasztékok, a ritmikái alapok, az ütem- és mértékrendszer, a komponálási elvszerűség- és szabálykövetés semmiben sem szenvednek csorbát.

Az értékek rehabilitálhatósága úgy kerül a középpontba, hogy az önlehang, az önfelszámolás általi biztonságot kereső, bár elérni nem mindenáron szándékozó szubjektum a lankadatlan nyüzsgésben leli meg a kényszerek alóli kibúvás zálogát. Létbőlceleti orientációja egyre több és újabb módot talál a banális és sablonszerű szituációk egzotizálására. Közben viszont változatos hangkollázsokkal, képbevilanásokkal sűríti tele az aforisztikusság és a manipulált életrajziség kozmoszát. A körvonala-zódó nyelvi attraktivitás, a fono-, morfo-, grafostiliztikai összefésültség és a mediális integráció nyilvánvalóvá teszik, hogy gondosan válogatott toposzok, memória-lenyomatok, vizuális absztrakciók színrevitele, parafrázálása, archetipizálása zajlik. Az asszociatív dinamikát felpörgető képzettársítások esztétikai hatáselemei, a ritmusváltó eltolódásokkal, kiegészítésekkel operáló strofikus képződmények a numerikus, a geometrikus és a grammatikai rétegződések többszintű együttműködését kezdeményezik. Alátámasztván, hogy e poézis élménytöbbleti tétje, voltaképpen kihívása „éppen a phoné értelmességre utaló jellege és a nem-csupán-értelmes alapegysége közötti ellentmondás atavisztikus és egyúttal érzékeny szövetű drámája”.¹³ Karnevalisztikus túlfokozással, majdhogynem inverz Árkádiaként mutatja be az amerikai létpanorámát Fenyvesi Ottó¹⁴. A popkulturális ikonográfia csúcsára helyezetttségnek, a hangzatosságoknak alig marad nyoma, helyükbe a sima érvényességek lapidáris közzététele, a textuális, vizuális, muzikális foszlányok, omladékok és szilánkok jelentésszikkraátatása lép. Az összeteterelt és egymásba

¹² *Az élet egy napja; Templom; Merülő Monró; Kavafisz mondja; Könnyed; Lássuk át most; Agyba!; Fivérét siratja; Hajnóczy felkel; Szegény Gazsi a szentté avatáskor*

¹³ SÖRÉS Zsolt, A pontos-talanság költője: Szkárosi Endre, *Parallel*, 2009, 14. szám, 36.

¹⁴ *Antimatéria nbs–0/48; Meg akarom duplázni a nullát; Gimme, gimme, gimme; Ginsberget toldalékolva; (Egy-két); 1968 – Kamaszkorom legszebb nyara; Vizuális paradicsom; A római úton; Tolnaival a Riviérán; Overdrive*

hurkolt evidenciák inventáriumában „minden egy kupacba dobálódik, jelezvén, hogy nincsenek ebben a világban kitüntetett értékek, legfeljebb az értéktelenség, a törmelékké forgácsolódás jelenti az *eseményt*, a negatív élménylenyomatot”.¹⁵ Az állítólagos értelmek hierarchiájának fejtetőre állításával, az érinthetetlenség, a magasztosság és a logikusság szarkasztikus hanyagolásával vagy félresiklásával éri el a látóhatárnak és a mozgásszektoroknak a jelenségek és a jelentések világában végrehajtható kiszélesítését. Az ő művészeti törekvéseiben ez mindig hangsúlyozott figyelemfelhívás a peremhelyzet éles kontrasztjainak és a centrális révület homályosságának kölcsönös feltételezettségére, fontosságára. A vaskalaposságból, a nyárspolgári ízlésficamokból gúnyt űző nyelvi-kulturális rebellió elméleti és gyakorlati megvalósítójává érdemesülve, zenei és általános művészeti tudatszintetizálással tartósítja-abszolutizálja a nyughatatlanságot.

Különböző szubkultúrák motívumválasztékából mazsoláz, klasszikus rock-melódiákat idéz feltartóztathatatlanul, verscímben evokálja a punk, a posztpunk, az industrial, a noise, a dark stb. irányzatok korjellemző kifakadásait, némelykor rímes-refrénes tömbökké tapasztva kedvenc zenekarainak dalrészleteit. Szövegeinek folyó-archeológiája, tenger-rajzolata és oceanográfiája az emlékezetet tájképszerűen foglalja egységbe, miközben a reneszánszig és a humanizmusig visszavezetett családi krónikájának több évszázados kacskaringójára derít fényt a történelmi játszmák alulnézeti perspektívájának kamatoztatásával. Elemi erejű meglátása, hogy a szülőföld, a valamikori lakóhely, a haza elbizonytalanított fogalma a nemzet üresen hagyott helyét hivatott kitölteni a közösségi létezés szimbolikus összeköttetéseiben. „Elvonatkozódni a mától, megszabadulni a ma kötöttségeitől, a múltat meghatározó erejűnek tartani, azaz a központtalanítani a jelent, úgy gondolni, hogy a letűnt nemzedékek nyomasztanak bennünket, és egyben lehetőségekkel ajándékoznak meg, ezt a kitételt csak abból kiindulva érthetjük, hogy a költő romokon áll, a múltban létező, halomra dől remények-hitformák romjain. Mindezeket egy csendes melankólia hatja át, és viselik a történelem okozta hegeket. És micsoda veszteségek által létrejött romok ezek!”¹⁶

A szeretet és a mulandóság líratörténeti konvenciója, ezzel együtt pedig a költészet erotologikus eszközkészlete és thanatologikus utalásrendszere szervesül teljessé Zalán Tibor újításaiban¹⁷, aki „legszorosabban a magyar

¹⁵ ZALÁN Tibor, *Töredékek a nagy buli után (Vázlat a Fenyvesi-jelenségről)*, in *(Sub)cultura interrupta: Töredékek a nagy buli után (Kritikák, tanulmányok Fenyvesi Ottó költészetéről)*, szerk. GÉCZI János, Veszprém, Vár Ucca Tizenhét Könyvek 22., 1997, 29.

¹⁶ LOSONCZ Alpár, *Az elcsukló hang (Fenyvesi Ottó: Halott vajdaságiakat olvasva / Versek, átköltések, másolatok/ II.)*, *Tiszatáj*, 2018/11, 109.

¹⁷ *A Régi Új Symposionnak; [a nőkről kiknek a verseket írjuk nem ismerjük. talán a kódok mögött...]; Zárójelentés; Otthonos létezés; A legnehezebb; Ősz-foszlányok; Az idő sakkjátlája; Egy omlás fázisai; Csomagolópapírba tekerve; Ithakai találkozás*

történeti avantgarde hagyományához kötődve próbálja fenntartani a vers alanyi centrum köré épülő jelentérendszerét”.¹⁸ A korlátlan érzéki örömkön alapuló kölcsönösséghez a ludus amoris legitim diskurzussá tétele és a párra találás szexuálesztétikai kitöltöttsége csatlakozik. Az önmegszólító formulák, a másokat beszéltető stílusutánzások, továbbá a szerelmi nélkülözöttség vagy az istenfélő, istenhívő megmutatkozás politonalitása az egymásra következő, egymásba áttűnő főmotívumok és mellékmotívumok ismétlésszerkezeteit, ritmuskombinációit fűzi össze. A monologikusság és a sokszemélyűség szálainak fonásakor gyakran a csenddel, az elhallgatással szembeállítva vetülnek elő a létezés elvont tárgyiasságai, lapangó traumaanyagai, a test energikusságát lefékező és megdermesztő válságkörülmények summázatai.

Az emberélet útjának immár a kétharmadához közeli számvetésekben mérlegre helyeződik a művészeti és az irodalmi tájékozódások, a kapcsolati függőségek és kilengések polimetriája. Az önlebontás, az önrombolás színpadias gesztusai meg a búval és bánattal bélelt férfitpanaszok fájdalmi atmoszférája helyett az életét tételesen átpörgető és végigszemlélő szubjektum addiktív készletéseire, pszichofizikális mélybezuhanásaira, szervi diszfunkcionálásaira terelődik a figyelem. Az élete szétszóródott roncsai fölött mélézőóra, akinek már jóval több az emléke, mint a lehetősége, aki a múltjára, mint önnön gyöngeségi hobbijára révedezik vissza a tetszhalottság állapotában. A kommunikatív cselekvések fragmentumai, ideértve a gyermeki öntevékenységek valamikori bevéssődéseit és a szülői indíttatás vezérlő erejét, nem a hierarchikus rákövetkezés alapján osztályozódnak, hanem a tapasztalati mező fiktív átformálása nyomán rostálódnak szét. A szellemi elődök hagyatékának, a rokoni felmenők, a barátok meg a virtuálisnak tetsző partnerek között szövődő érzelmi kötelékeknek, pszeudo-szerelmeknek mélyröppülésekkel és felemelkedésekkel teli transzfigurációja ez. Hosszan visszhangzó lecsengés, ami egyúttal eloldódás vagy megmenekülés az ingatag kulisszáktól. Barátja jegyzi meg plasztikusan: „Ma a végpontok közelében szép szabályos »fáradt kadenciákat« ír, improvizatív zárlatokat, mint a zeneszerzők. A költeményekben hajdan volt, vörösborozó, rezignáltan hancúrozó lírai hős továbbra is mellbevágóan komor, és ellenállhatatlanul szomorú maradt.”¹⁹

Kovács András Ferenc a valamiféle közös kapcsolathoz, előzetes vonatkozási pontokhoz illeszthetőséget emeli költői töprengései²⁰ tárgyává, a

¹⁸ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Budapest, Argumentum, 1993, 180.

¹⁹ FENYVESI Ottó, *Néhány akvarell (Zalán 60)*, in *Hintázni a lét peremén (Írások Zalán Tibor tiszteletére)*, szerk. VIRÁG Zoltán, Szeged, Tiszatáj Alapítvány, 2014, 69.

²⁰ *Egy unikornis ifjúsága; Jugendstil. Ezredvég!; Pro domo; Áldással üzleti magyarság!; (Konkrét szonett magamról); Ars longa (!!); Ars Erotica; Jack Cole gyászdala önmagáért; Minority Blues; Függetlenek szalonja*

tanulágkeresések szorgalmazásával bogozgatván a köztességben kiviruló többségi és kisebbségi pozíciók megannyi részösszetevőjét. A feudálpátiás, patriarchális begyöpösödöttség hátulütői ugyanúgy érdeklik, mint a katasztrófális visszaélés szimptomái a legértékesebb hagyományvonulatokkal, beleértve a színvonalatlan kufárkodást a közösségámító színjátékokkal és az ingerküszöb emelő grand guignolokkal. A poétai arc megtöbbszörözésével vitriolos bírálat tárgyává tudta tenni a másság-konstituálás, az idegenség-fabrikálás ama gyatra és átlátszó megoldásait, amikor a kisebbségi(ek)e)t megbélyegző-alábecsülő, jól bevált sztereotípiákat arra használják, hogy a kisebbségiség léthelyzetét szemléletesen illusztráló standardot a kisebbségi(ek)e)t szakszerűtlenül leíró előítéletes formulaként népszerűsíthessék.

Bibliai és mitológiai párhuzamokban kevésbé szűkölködő, irodalmi reminiscenciákkal dúsított, bölcséleti következtetésekkel teletűzdelt remeklései a múlt mélyáramaiba merülő kíváncsisággal a poeta ludens önfelfedező és önjáratereztető lehetőségeit gyümölcsoztetik. Alakmásokkal benépesített költészetének témavariációi, eszme- és formatörténeti sziporkázásai, verselési rendszerek közötti fesztelen ingázásai az intonálhatóságukban és értelmi harmonizálódásukban felszabadított státuszú (rész) halmazok elvont terébe invitálják olvasójukat. „A költészetcsinálás mint hagyományszemlélet, mint gondolkodásmód, mint emlékezet, mint munka, mint mesterség a versek szerkezetét, szerkesztését is meghatározza. S hogy félreértés ne essék: itt egyáltalán nem a réginek a kultuszáról van szó (azon a felette kérdéses alapon, hogy minden értékes, ami régi), s csak kevésbé az egzotikus utáni vágyról, hanem egy olyan modellnek a működéséről, amely modell térben és időben nem kívánja előre korlátozni magát és mozgásterét.”²¹

A vershős a folyamatszerűségükből kimozduló tudatállapotok hézagos és hiányos egymásutánját éli meg bizonytalan rendként Kemény István-nál²². A képlet kristálytiszta: a korosztályi megalkuvások, az érték-kiüresedések előtti fejet hajtás és a létkudarcokkal előhozakodás mentegetőzései csak egyre távolabb visznek az érdemi kérdésektől, a hosszas vajúdasok közepette megszülető válaszok elégtelenségének gyanúját fölösleges hát elhessegetni. Az érteni és látni a régit, de sohasem lemondani az újról elkötelezettsége mértéktartó tárgyilagossággal nehezményezi a demagógia általi megtévesztettségre fittyet hányó hozzáállásokat. „Kemény szenvedélyes filantróp. Figyel a másakra? Úgy mondanám, szem előtt tartja olvasójának igényeit. Célja világos: át szeretne hagyományozni egy (gazdag)

²¹ SZIGETI Csaba, *A himfarkas bőre* (Kovács András Ferenc verseskötete), in Sz. Cs., *A himfarkas bőre* (*A radikális archaizmus a mai magyar költészetben*), Pécs, Jelenkor Kiadó, 1993, 204.

²² *Emlékünkre; A néma H; A bűnbeesés; Búcsúlevél; A királynál; Remény; A távoli Olümposz; Nővényevők dala; A Leglassúbb Teve tánca; Nílus*

kulturális örökséget, átszűrve magán a huszadik század tapasztalatát, egyben közvetítve saját ízlését is. Mert Kemény abban is hisz, hogy létezik valamiféle... világmagyarázat.”²³

A történelem inadekváttá válásának, a múltnélküli világnak mint jövőképeknek az elfogadhatatlansága kiélezi a humorral lazított szövegszövést. A grammatikai alany a környező díszletek, a bennünket körülvevő struktúrák pontos megértésének igényét követve helyezi el és mutatja be magát az élet körforgásában. Az én-ek mimikrijében, a gyermekkor és a felnőtt lét közötti csapongás intim atlaszában a vízhömpölygés domesztikálása nyújt esélyt az ingertípusok felszabadítására. Egy közel hét-ezer kilométeres folyam és deltája jelölődik ki bázisul, az önmegfigyelés, a bensőbe pillantás sorsmetaforájává átlényegülve. E mítoszimitációnak felfogható, jelentéssokszorozó gyarapodásban az egyéni életre vonatkozó érvelési taktikák és kérdésfeltevések feszültsége domborodik ki. A felismerések ütköztetése lehetőséget kínál a valaha voltság, a finális determináltság tágasabb körű, növényi, állati, emberi léptékű módozatainak közvetett és közvetlen átélésére. A kartografikus imagináció (amit a tördelés egyértelműsít), a tér- és tájlátványi elrendezés nem csupán a természeti jelenségek tüzetes taglalása, a létkeretek alapos körbepásztázása, hanem a legáltalánosabb dimenzióik montírozódása: a kozmológiai meditativitás tehát feltárulkozása, festői pannója effektusaiknak, mindannak, amit együttállásaik kiváltak.

A szabadságfeltételek kiteljesíthetősége és a női mivolt stádiumszerű kondicionáltsága a biografikus érintettségű kommentálásban és a megemésztetten elkönyveltek közötti sodródásokban artikulálódik Tóth Krisztina munkáiban²⁴. E leszűrődések és tájékozódások szimulatív kélekei ugyan kibékíthetőnek tűnnek egymással, de az Én és a Másik között nem mindig alakul ki közvetítés, zavartalan oda-vissza csatolás. A ködbe burkolódzó hajdaniság és az elveszett jelen interakciói, nyelvi széthangzásai az eltérő szociodinamikájú létviszonylatok, a városról városra csatangolások, (magan)historikus lehorgonyzások galériáját nyitják meg, a félelmek és szorongások szüntelen vibrációival legbelül.

A familiáris legendárium, a gyermekkori emlékezet-oázis kelet-közép-európai ethosza hozza közös nevezőre a beszédsemély létezésének fundamentumát szavatoló támpontokat. Az otthonhoz, a rokonsági láncolatokhoz, a vágyálmokban feloldódáshoz, a méltó társra találás bizakodásához igazított versnarráció rafináltan adagolja az információmorzskákat, a rituális szemlélődés mozaikdarabkáit, hogy a vitakész hangütés értékpreferenciái a bevett sémák, merev normák ellenében is hathassa-

²³ TÉREY János, Ember, de nem valaki (Kemény István: *Lúdbőr*), *Alföld*, 2017/12, 83.

²⁴ *De fato; A fegyvernek látszó tárgya; Szilveszter; Idő, idő, idő; Szülők; Turista; Hogy vagytok?; A tanítvány; Dal a titkos életről; Völgyút*

nak. Érzékszervi kivételezettséget ekképpen kap „a kitartóan néző szem, a rebbenetlen tekintet, amely tagolatlanul egybelát múltat és jelent, egykori csodát és mai lelepleződést, vagy ellenkezőleg: mára különössé nőtt régi semmiségeket”.²⁵

Csiszoltságukkal, hatványozott ontológiai és episztemológiai vonatkozásaikkal irányítják magukra a figyelmet Térey János művei²⁶. A versszerű ritmizáltságot és sorelhelyezést, továbbá a prózára jellemző mondattagolási technikákat egyszerre hasznosító költő az elhallgatások, a kihagyások hibridizációjából meg az urbánus nyelvi folklór tartományai felől érkező impulzusokból fejleszti ki a töredékszerűség, a nyelvi romszerűség közlésmeneteit. A fanyarul és frivolan személyessé tett pillanatfelvételeket egymásra halmozó produktivitásban a megfigyelések kíméletlen közvetlenségükkel hevítik fel a beszédalkalmakat. „A Térey-versek sajátos történelmi tudattal rendelkeznek. Ahogy bizonyos szociológiai jelentést igyekeznek kisajátítani maguknak, úgy néhány esetben a korszak konstrukciója is élénk áll a lírai alany sajátos interpretációjában. A jellegzetes Térey-helyszínek mellett a történelmi tudat által szövegesített tapasztalatok adnak lehetőséget a referencialitás elsajátítására. A lírai alany korszakkal szemben elfoglalt álláspontja legtöbbször a hangsúlyozott egyszisztenciális érdekeltség szűrőjén keresztül válik világossá”.²⁷

Az informatív tükröződések, az ál pesszimizmust vagy a túljátszott kultúraféltés hiteltelen lózungjait félresöpörő közlés- és jelentésegységek az individuumszemlélet biztos kézben tartott alternativitását sugalmazzák. A testi biofátum, az eredeti kontra másolat problémájának és a maradék emberi méltóság megőrizhetőségének kísérleteivel, valamint a térkontúrok szétesésének, az épített örökség enyészésének, az egyetemes kultúrkincs feledésbe merülésének konstatálásával egyre közelebb engedvén a reflexiót a kalkulálható krízisek hideg és rideg ismétlődéseire.

A szakrális és a profán emblematizáció teremti meg Csehy Zoltán ókori görög és római háttérbázisának ellenállhatatlan elfogulatlanságát²⁸. A múlttal fenntartott párbeszéd, a nyelv- és arckölcsönző ötvöződések

²⁵ REMÉNYI József Tamás, *Így fog eltelni* (Tóth Krisztina: *Porhó*), in R. J. T., *Zsurnál (Újságos kritikák)*, Budapest, Kortárs Kiadó, 2007, 126–127.

²⁶ *Vészett fejsze nyele; Erőnlét; Interpretátor; Bácska, Baja, légiveszély; Tettegesség; A rajzás; Májusi kalapács; Magyar közöny; Az irgalmi negyedben; „Csipkefa bimbója”* Az anyag nyomdai előmunkálatainak befejezte s a kivitelezés elindítása után érkezett a megdöbbentő hír Térey János 2019. június 3-án bekövetkezett haláláról.

²⁷ NÉMETH Zoltán, *A költői hivatás megdicsőülése*, in N. Z., *A széttartás alakzatai* (Bevezetés a „fiatal irodalom” olvasásába), Pozsony, Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft., 121.

²⁸ *[Az első verset mindig nászágyon írod]; A rózsaszín; A nők; Az öszvérhajcsár-csuklya; Egy Aciman-jelenetre; Winckelmann szerint; Variációk egy Paisiello-áriára; Tavirózsa; A herceg pofazacskóján; Jázmintaps*

a percepció automatizmusát megakasztó, orgiasztikus szenzualításban érnek tetőpontjukra. Az antik, a neolatin, a barokk és a klasszicista éra topikája, az egykori hírességek életét és tevékenységét felemlégető újra-szituálás-újrainstallálás „extrém mohóságú artisztikus bekebelezés, amely minden más szokásos művészeti formát asszimilál: festményekeket, vázlatrajzokat, fényképeket, szövegeket, objekteteket, ready-made-eket, filmeket és hangfelvételeket”.²⁹

Az erotikus-obszcén hanghasználat bravúros akusztikájában a szexus és textus azonos talapzatra emelkedik, a szokványostól eltérő zánerek, a tabunak számító szenvedélyek szélsőséges dicsőítése ugyanakkor elmarad. Az önmagát megbízható médiumként megélő test nemi komplexitása csak maximalizált nemtelenségében juthat döntő szerephez. A teátrális szcenírozottságot és a filmes narratívák értelemrétegeit figyelemre méltó erudícióval kapcsolta-kapcsolja össze, a szimfonikus, filharmonikus rokonszenvezéseit nyomatékosan kiemeltté téve. „Láthatóan nagyon foglalkoztatják őt a zenei elvek adaptációjának esztétikai feltételei és lehetőségei, mindennek az irodalmi mű lényegét érintő, tehát nem díszítő jellegű felhasználása, illetve az a határhelyzet, melyet a zenei szerkezetek szavakból történő felépítése teremt. Vagyis nem annyira a zenéről kíván beszélni a versben, hanem olyan verset szeretne írni, amilyen a zene.”³⁰

A szabadkai születésű Danilo Kiš, akit valaha Kiss Dánielként anyakönyveztek, a nyelvben meglelt legitimitás és az írói integritás kapcsán úgy fogalmazott 1986-ban, hogy: „Ha azt mondom, hogy a *formatudat* a közép-európai kötődésű írók egyik közös tulajdonsága, a formáé, melynek révén szeretnénk értelmet adni az életnek és a metafizikai rejtélyeknek, a formáé, amelyen a *választás lehetősége* értendő, a formáé, amely nem más, mint kísérlet ama archimedesi fix pont meglelésére a bennünket körülvevő káoszban, a formáé, amely a barbár ziláltság és az ösztönök irracionális önkényének ellentéte, attól tartok, hogy ezzel talán csak a magam intellektuális és írói rögeszméit általánosítottam.”³¹ Ez a passzus, az ő irigylésre méltó szellemi kisugárzásához, lelkiismeretes pedantériájához hűen, a tökélyhajszát a kételkedő elmeéllel passzívva tapint rá az anyanyelv sorsz-

²⁹ Ehhez Boris GROYS, *Multiple Authorship*, in B. G., *Art Power*, Cambridge, Massachusetts – London, England, The MIT Press, 2008, 94.

³⁰ BEDECS László, A test a fontos, nem a név (Csehy Zoltán: *Homokvihar*), *Jelenkor*, 2011/7–8, 861.

³¹ Danilo KIŠ, *Változatok közép-európai témákra*, ford. BORBÉLY János, in D. K., *Kételemek kora [Esszék, tanulmányok]*, vál., utószó BÁNYAI János, ford. BALÁZS Zita, BORBÉLY János, PISZÁR Ágnes, TOLDI Éva, VUJICSICS Marietta, VUJICSICS Stoján, Pozsony – Újvidék, Kalligram Könyvkiadó – Forum Könyvkiadó, 1994, 173. Szerbül hozzáférhetően: Danilo KIŠ, *Varijacije na srednjoevropske teme (poslednja, 38. varijacija)*, in D. K., *Život, literatura*, Priredivač Mirjana Miočinović, Sarajevo, Svjetlost, 1990, 55–56.

szerűségére, a szintaxisba száműzöttség feltételrendszeréből fakadó konzekvenciákra. Valóban, világszerte tényleg kevesen beszélik nyelvünket, s be kell látni, nem olyan sokan követik nyomon szépirodalmunkat, ám ez a válogatás termékenyen hozzájárulhat ahhoz, hogy a 20. és a 21. századi magyar költészetbe ne csak bevezesse, hanem a továbbiakban is töretlen érdeklődésre serkentse minden fellapozóját.

